

Topçu ve Ahlak Temelinde İnşa Edilen Devlet Yönetimi

Tekin Avaner*

Taha Özgür Sarıtoprak**

Özet

Türkiye'nin çeşitli sorunları bulunmaktadır. Bu sorunların en başında memleket sorunlarını dert eden hemen herkesin ortak kaygısı ve saptaması olan eğitim sorunu yer almaktadır. Sorunun tarihsel olduğu aşikardır ve uzun asırların varlığı bilinmektedir. Sade ilerleme ve sonrasındaki çöküşün değil bilindiği üzere hemen tüm zamanların reform, revizyon, restorasyon ya da reorganizasyon gibi idari alanda pek çok tekrar edilen eskiye dönme ya da yeniden biçim vermek için bilinçli değişiklikler yapma çabalarının ortak ve en başta yer verilen konusu ya da sorunu eğitim sorunudur. Dolayısıyla Topçu'nun sorunu kavrayışı ve dikkat çekici ele alışı ve günümüze kadar geçen sürede karşılaştığımız buhran sıklığı ve onu çözme çabaları tekrar eden olgunun teşhis ve tedavi bakımından yeniden ele alınmasını gerekli kılmış ve Topçu'nun saptamalarının yeniden değerlendirilmesi ve hatırlanmasını zorunlu kılmıştır. Kuşkusuz sade eğitim sorunu değil, ahlak temelinde inşa edilen siyaset ve yönetim, hasılı devlete dair de söyledikleri vardır Topçu'nun.

Anahtar Sözcükler: Devlet, kamu yönetimi, İslâm, ahlak

Giriş

Türkiye'nin çeşitli sorunları bulunmaktadır. Bu sorunların en başında memleket sorunlarını dert eden hemen herkesin ortak kaygısı ve saptaması olan eğitim sorunu yer almaktadır. Sorunun tarihsel olduğu aşikardır ve uzun asırların varlığı bilinmektedir. Sade ilerleme ve sonrasındaki çöküşün değil hemen tüm zamanların reform, revizyon, restorasyon ya da reorganizasyon gibi idari alanda pek çok tekrar edilen eskiye dönme ya da yeniden biçim vermek için bilinçli değişiklikler yapma çabalarının ortak ve en başta yer verilen konusu ya da sorunu eğitim sorunudur. Dolayısıyla Topçu'nun sorunu kavrayışı ve dikkat çekici ele alışı ve günümüze kadar geçen sürede karşılaştığımız buhran sıklığı ve onu çözme çabaları tekrar eden olgunun teşhis ve tedavi bakımından bugün de yeniden ele alınmasını gerekli kılmış ve Topçu'nun saptamalarının

* Dr. Öğretim Üyesi Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü.

** Mersin/Aydıncık İlçe Müftülüğü.

bir kez daha hatırlanmasını ve değerlendirilmesini zorunlu kılmıştır. Kuşkusuz sade eğitim sorunu değil, ahlak temelinde inşa edilen siyaset ve yönetim, hasılı bugüne dair söyledikleri ve düşündürttükleri de vardır Topçu'nun.

Topçu'nun Eğitim Kavgası: İyi Yönetim İçin Önce İyi Eğitim Gerek

Kant, “insan eğitime ihtiyaç duyan tek varlıktır” der ve “eğitimden biz ahlaki terbiye ile birlikte bakıp büyötmeyi, umumi talim ve terbiyeyi anlamalıyız” diye de ekler. Ahlaki eğitim ise zihni eğiten ve düşünmeye hazırlayan ve de ahlaki iyi niyet ve motiflere (maksimler) uyumlu talim ve terbiyedir.¹

Kant'ın etkilendiği Emilé de hatırlandığında Batı, antik dönemi saymıyorum, (modern) eğitim üzerine düşünmeye epeyce önce başlamış görünüyor. Çağdaş Avrupa demek daha doğru olacaksa da Kıta Avrupa'sı anlaşılıyor ki Anglosakson dünyadan geride kalmış olmanın telaşıyla neredeyse eşzamanlı, belki de her gerilediğinde eğitim üzerine düşünerek uyanmaya çalışıyor. Bizim bu tarafta üstün onlar farkına varılınca taklit ve panik nedeniyle bir şeyler yapılmaya çalışılıyor. Eğitim adına yapılanlar da öyle. Az şey yapılmış sayılmaz ama yeterli olmadığı söylenebilir.

İşte Nurettin Topçu'nun ilk baskısı 1960 yılında yapılan Türkiye'nin Maarif Davası² isimli eserini ele aldığımızda, nihayet yarım asırdan fazla bir zaman geçtikten sonra Milli Eğitim Bakanlığı tarafından öğretmen adaylarının okuması için tavsiye edilen kitaplar arasında yer alabilmiş görünüyor. İlk yayınlandığı günden bu yana çok sayıda baskı yapan eser gerçekte yazarın 1939 yılından 1973 yılına kadar çoğunluğu Hareket Dergisi'nde³ olmak üzere Sebilürreşad, Büyük Doğu ve İslâm Medeniyeti gibi dergilerde yayımlanmış makale, konferans hatta yıllık gibi yazılarından oluşmaktadır. Bazen Bilgi Dergisi gibi tekrar ve tıpkı basımlar da söz konusu olmuştur. Türkiye'nin çeşitli sorunları bulunmaktadır. Bu sorunların en başında memleket sorunlarını dert eden hemen herkesin ortak kaygısı ve saptaması olan eğitim sorunu yer almaktadır. Sorunun tarihsel olduğu aşıkardır ve uzun asırların varlığı bilinmektedir. Sadece ilerleme ve sonrasındaki çöküşün değil bilindiği üzere hemen tüm zamanların ortak ve en başta

¹ Immanuel Kant, **Eğitim Üzerine**, çev. Ahmet Aydoğan, Say Yayınları, 6. Baskı, 2017, s.31 ve 101.

² Nurettin Topçu, **Türkiye'nin Maarif Davası**, (yay.haz.) E. Erverdi, İ. Kara, Dergâh Yayınları, 25 .baskı, 2016.

³ İsmail Kara, dergiyi 1924 sonrasında ilk muhalif dergisi olarak nitelendirmektedir. Dergi, Kara'ya göre, “büyük kalabalıklara hitap etmeyi düşünmeyen, sloganlara başvurmayan bir karakterde ve düşünceye, sanata eğilen, dışarı ve başkaları (karşılar, muhalifler, düşmanlar) üzerinden kurulan bir dil yerine kendi olmayı/kendini bulmayı ve ahlâkı öne alan bir muhteva ile çıktı. Derginin ilk sayılarında Hareket'ten sonra en çok vurgulanan kavramlar arasında Rönesans (yeniden doğuş) önemli bir yer tutar. Ayrıca İslâmcılık düşüncesinde yaygın bir kabul olan medeniyet-kültür ayırımına itibar etmemesi, teknoloji-sanayileşme muhalefeti ve (maddi) “kuvvet” fikrine karşı çıkması, dini yorum olarak tasavvufa verdiği yer dikkat çekmektedir.” Bkz. İsmail Kara, “Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi Üzerine Birkaç Not”, **Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri**, ed. İsmail Kara, Asım Öz, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 1. baskı, İstanbul, Aralık 2013, s.29.

yer verilen konusu ya da sorunu eğitimidir. Burada Topçu'nun saptamalarının yeniden anlaşılmasına ve değerlendirilmesine çalışılacaktır.

Topçu, çalışmasının önsözünde milletin uzun zamandır geçirdiği bunalımın sebeplerinin kültür ve eğitim alanından kaynaklandığını saptayarak başlamaktadır. Okuyana kolaycılık ya da gayya kuyusu gibi bir indirgemecilik gibi gelebilir. Ne kadar tekrarlanan bir saptama bu. Liseden beri işittiğim, benim de sanki o vakitler ilk kez benim bulduğumu sandığım bir şey. Cahillerin hâkim olduğu ilmiye sınıfı marifetiyle milli karakterin zedelenmesi olgusu.⁴ Benliğin döngüsel aşınımı, yozlaşması ve sonunda, kolektif konteminasyon, topyekûn çürüyüş. Her halde aşağıda iktisadi gerileyiş, yukarıda ise ordunun zafiyeti var. Olan olur ve siyaset ve yönetim, karar verme ve uygulama sorunları alabildiğine gelir, insanın üstüne üstüne. Birey, toplum, kültür, kurumlar sonunda devlet aşınır. Aşınan devlet, kuşattıkça hayatı, döner bu kez onları bozar. Birbirini bozma yarışı başlar, galibi kendi dışındakilerin olduğu bir yarıştır bu, çünkü içeridekiler hep kaybeder. Sermaye atalar kültüne dayanır ve onlara dua bile etmeyen unutkanlık her yere bulaşmıştır. Hazıra dağ mı dayanır? Topçu, şiddet rejimi ve çok kazanma hırsı ile zamanın ruhunu açıklamaya gayret eder. Mesele teknik meselesi değildir, kültür ve eğitim meselesidir der durur.⁵ Ama o zaman da iş uzayıp gider, gelecek beklenecektir. Günün sorunları şiddetliyse, kronikse, sabır aslında sanıldığı kadar gelmez bir geleceği de işaretlemeyiz, sonsuz bir dayanma gücü istenmez. Sadece bir yerden başlamak, doğru yerden başlamak gerek. Geçmiş, asırlarla ifade ediliyorsa eğer, doğru yerden başlansaydı eğer, bugün bu halde olmazdık demek ne de kolay. Romantiklik ve nostalji virüsü genlerimize işlemiş olmalı. Oysa çalışmak gerek...

Topçu bir gençlik beklemektedir, anın derin umutsuzluğu, kaygısı, üzüntüsü onun ruhuna eşlik ediyor olmalı. Yine de her şeyimiz geleceğimiz, gençlerimiz önemli, bizim yaptığımızı yapmamalılar, misal Batı'yı taklit etmemeliler. Bugün ne de zor, imkânsız gibi bir şey, ah küreselleşme çağındayız. Kaçınılmaz bir kırbaç gibi anlatılıyor, hep olumsuzluklarını yaşıyorlar. Kaybettiğimizi kanıksamış gibiyiz. Vaktiyle Serveti Fünun aydınlarının yarattığı gençliğin bedbaht kahramanları gibi umutsuzluk var her yerde, buhran aşılanıyor yine. Topçu'nun teşhislerinde din yolunun, siyaset yolu olduğu anlaşılırken, ahlaka elveda denilmiş görülüyor. Yaratıcılık değil aşağılık duygusunun hâkim olduğu taklitçilik revaçta. Top, tüfek alınır belki ama fikirle savaşın araçları, ruh ve dava cephesinin dayanakları terkedilemez. Yabancı fikirlerle yerli ve milli bir şahsiyet nasıl olacak, olamaz ki. Kurtarıcı arayışı kolaycılığı sarmış her yanı, menkıbeler tamam da gerçekler de var. Kendine güvenmelisin, memleketin meselesi başkasına güvenmemek değil artık kendine güvenmemek aslında. Geçmiş, başkasını suçlamak kolay. Bizim hiç ödevlerimiz, sorumluluklarımız yok mu?⁶

Tamam çözüm eğitimde ancak Topçu münhasıran eğitim alanında bozulmanın da köklerine baktığında siyaset ve ticaret yoluyla transfer edilen yabancı eğitim sistemlerine

⁴ Topçu, a.g.e., önsöz s.13.

⁵ Topçu, a.g.e., önsöz s.14.

⁶ Topçu, a.g.e., s.22-29.

dayanma kolaycılığını da belirlemektedir. İhtiyar Avrupa'nın ayak oyunlarına tanış olan ve hiç değilse kurt politikacılar karşısında tedbiri elden bırakmamaya çalışan ümera, vüzera ya da ulema artık yeni dönemde koyvermiş ve Amerikan eğitim yöntemleri, araç ve gereçleri ile uzmanları marifetiyle darmadağın hale gelmiştir. Eğitimden sonra sıçrama Topçu'nun deyimiyle Anadolu'nun ruhuna, İslâm'ın idealine hasılı her yana, her yöne olmuş ve bugün işte bu haldeyiz. Ahlaki kültür yerine fen ve teknik kültürü doldurmak hiç de iyi olmadı isabetli teşhisini görmek ne acı, salaha, felaha ermeyi kim istemezdi? Yabancı okullar sayesinde olup biten yıkım, geleneklerin, örf ve adetin erozyonu, moda akım ve gelişmelerin okullara hücumu, her şeyden biraz bilme hevesinin bir şeyden çok bilme gerçeği ile dengelenmemesi gibi pek çok teşhis kimi okurlarını kahrediyor, çoğunun umurunda değil.⁷ İşte vazife de böylece ortaya çıkıyor. Nitekim Topçu, memur değil, örnek insan, idealist insan arıyor.⁸

Okul, bir öğrenme yeri olarak esas olarak insan iradesine tek bir amacı hedef göstererek ruhu ıslah etmeyi şiar edinir ve birliğe götüren hareketlerle birlikte ruhun olgunluğa erişmesine yardımcı olur. Bu yönüyle okul, Topçu'ya göre mabed gibidir. Öğretmenin de öğrencinin de ıstırap içinde, öğrenme ediminin sahnesi içinde olduklarını fark etmeleri gerekir. Yoksa hakikate, hiç değilse hakikatin bilgisine nasıl erişilebilir? İnsan gerek iç dünyasında gerekse dışındaki gelişmelerde rehber aramaktadır. Farklı kültürler farklı seçimler yapmış, dehanın yolculuğu da kendine üstatlar bularak söz konusu olabilmıştır, ancak bu tamam, yine de iyi bir üslubun varlığı iyi bir öğretim için ne kadar da önemlidir? Çünkü hayatın her bilgisi değil, seçilmiş bilgi alışverişinin yapıldığı okulda genç dimağların alıcı olmasının önünün açılması gerekir, tersine köreltilmek, heba edilmek demektir. Kuşkusuz her şey okuldan beklenmemelidir, basın, aile, din, sanat, siyaset, ticaret, meslek ilkeleri de okulun yardımcısı, tamamlayanıdır. Hepsi birlikte hikmetle, hakikatle okulun değer inşasına katkı yapması gerekiyor, iş giderek zorlaşıyor.⁹

Muallimden, öğretmenden medet uman Topçu, köylü çocuklarının medeniyetine sahip çıkacak bireyler olmasını sağlayacak, onlara örnek olacak ülkü erleri profesörlerden başlayarak nakilci olmayan kitabın, kütüphanenin yerine geçmeden kültürüyle kafaların işlemlerini başaran öğretmenlere seslenir. Tüccar olmayan, mesleğine salt memuriyet olarak bakmayan körü körüne itaat değil aksine öğrencilerine fikir ve fazilet aşkı tattıran kutsal öğretmen timsali arayışı görülmektedir. Kutsallık katan özellikler arasında Topçu, "bilen, öğreten, irşad eden, yol gösteren, terbiye eden, hulasa veli, mürebbi ve emin vasıflarına sahip insan"ı, "ruhların mürşidi" öğretmeni tasavvur etmektedir.¹⁰ Kamu yönetimi bilgisini öğretenler de bundan azade olmamalıdır.

Böylesi bir öğretmenin sorumlulukları da bittabi fazladır, adeta ömrün tamamına dönüktür. Devirlerin idealizmini yaşatan öğretmen örneklerine tarihten örnekler veren Topçu, Hz. Peygamber'den başlayarak, Hz. Ömer, İmam-ı Azam, Nizamülmülk ile bazı şehzade hocalarını isim

⁷ Topçu, a.g.e., s.31-39.

⁸ Topçu, a.g.e., s.47.

⁹ Topçu, a.g.e., s.51-64.

¹⁰ Topçu, a.g.e., s.-65-70.

vermeden anar. Toplumdaki tüm bozuklukların temeline bakıldığında sorumlunun öğretmen çıkacağına ısrarcı olan Topçu, bu kadar çok sorumluluk yükleme eleştirisine, öğretmenin ruhları etkileme gücünü kanıt gösterir. Birey ve toplumun ruh yapısını etkileyen ideal öğretmenin ruh yapısının özelliklerine gelince, arı gibi sanatkâr olan öğretmen yetiştirdiği hayatı kullanmak için değil onu yapma fedakarlığına talip olmasıyla somutlaşır. Zorluklara, engellere sabreden, dayanıklı olandır. Öğretmenlik sevgiyle yapılan, ruh sevgisine sahip olanın işidir. Adeta doktor gibidir ancak iman ve anlayış araçları ile tedavi edicidir. Öğretmen bu denli yoğun sorumluluklar karşısında fikri özgürlüğe sahiptir ancak kötüye kullanmaların önüne geçmek için de kontrol edilebilir. Akçalı işlerle öğretmen muhatap edilmemelidir.¹¹ Kamu yönetimi öğreticisi de öyle...

İğne-çuvaldız metaforu üçüncü bölümde gençlere yönelir ve gençler idealsizlikle, hayalsizlikle suçlanır. “Âvare, lakayt, pişkin mizaç”lı gençlerin ne inançları ne de ıstırapları bulunmamaktadır ya da pozitivizm, deney merakı içinde gününü gün etmenin derindedirler. Bu halde ruhun sarsılması söz konusu olur ve idealsizlik, imansızlık aç midelerin daha çok asit salgılamasını sağlar ve okul bedene, mideye yenilir. Okumayı bırakan, dinlemeyen, zekasını kullanmaktan usanmış biçare nesiller ortalığı talan eder. İşte eğitim bu gidişi tersine çevirebilecek araç olup bunu sistematik (metotlu) düşünme ile, ilim, felsefe, din, ahlak ve sanatla ve elbette yeni ideallere yönelerek başarabilecektir. Aksi takdirde öğrencilik diploma avcılığından, öğretmenlik küçük memuriyet, okul ise devlet dairesi özelliğinden, elbette üçü bu döngüden kurtulamayacaktır. Dünyada bilgiler yenilenmekte, bilim ilerlemekte ancak Türk Eğitim Sistemi ise çıkmazda olup gerilemektedir. “Felsefede eski, bilimde yeni olan makbuldür” düsturu üzerine artık konuşulmuyor bile. Garp terennümü kabak tadı vermiş, taklitçilikten başka bir şeye yaramamıştır. Eskinin “falan tefsirci” lafı yerini günümüzde filan “İngiliz alimi, Amerikan alimi” sözüne bırakmış durumdadır. Bu koşullarda en çalışkan öğrenciler tıp ve mühendisliklere gitmekte sosyal bilimlere teveccüh hukuk dışında azalmakta hassaten öğretmenliğe ilgi giderek düşmektedir. Sınıf birincilerinin gündelik yaşamda başarısızlığı üzerine düşünülmemektedir. Yabancı okullar sorunu mazinin kollarında unutulmaya terk edilmiş gibidir. Siyaset her yere girmiş, toplum düzensiz sosyal faaliyetlerle karşı karşıya bırakılmış durumdadır. Okul aile birliklerinin olumsuz etkileri ile birlikte disiplinsizliğin artışı, sınav sisteminin bozulması, okulun fiziki kapasitesi ve mimarisi de eğitim davasının olumsuz başka yönlerine işaret etmektedir. Toplamı dört sözcükle özetlenebilir; ders, öğrenci, öğretmen ve okul. Makine yerine ruh ve vicdan yetiştirmek isteniyorsa şayet bu alanlarda, eğitimde, Topçu devrim yapmanın, toplumun kafasını değiştirmenin ivediliğine işaret etmektedir.¹² Yönetim, ilkesel olarak iktisadi, toplumsal ve siyasal süreçlerden etkilenir ama onları dönüp etkiler de. Bu yüzden başlangıcı işaretlemek kolaydır, yönetimden başlamak gerek...

Evet, gerçekten nereden başlamalı? Eğitim söz konusuysa eğitimin neresinden başlanmalı? Topçu ilköğretimden başlamaktadır. Ona göre ilköğretimde ahlak eğitiminden başlamalı, işlevsiz ortaokul kaldırılmalı, ortaöğretim sistemi değiştirilerek uzmanlaşma adımları atılmalıdır. Topçu,

¹¹ Topçu, a.g.e., s.-71-81.

¹² Topçu, a.g.e., s.-85-117.

ortaöğretimden genel kültür vermesini, her ilmin farkındalığının arttırılmasını, ruhun düzenli ve ilişkili olarak geliştirilmesinin amaçlanmasını beklemektedir. Mevcutta ise karmaşık ve oldukça yüklü programlar kavramayı güçleştirmekte, lise programı reformu yapılmalı, gençlerin yeteneklerinin geliştirilmenin yolları bulunmalıdır. Bunun için lise dersleri o arada özellikle din ve ahlak derslerinin üzerinde yeniden ve titizlikle durulması gerekmektedir.¹³

Üniversite görece yeni bir kurum olmasına karşın yerine geldiği Darülfünun ve Süleymaniye Medresesi ile ilim, ahlak ve hukuk alanlarında karşılaştırıldığında ciddi bir gerilemeyi ifade etmektedir. Topçu'nun bu saptaması oldukça ağırdır ve çağın bilim hayatına katkı yapmaması ve yeni bir eser, fikir ya da yeni bir görüş katamaması yönünden değerlendirilmektedir. Dili dahi yeterince iyi kullanamayan akademik kadronun en basit bilgilerle yetindiği saptaması ahlaki ve hukuki bakımlardan başta olmak üzere her tarafından çürüdüğünden yenisinin açılması şeklinde daha da ağırlaştırılarak vurgulanmaktadır. Böylece üniversite içi akademik ve idari tasarruflar kıyasıya eleştirilmektedir. Bu eleştiriler üniversite camiasında görülen kopya, nakil ve adaptasyon yollarıyla oyalanan nesillerden başka bir şey yetiştirememekte, memleketin sorunlarına eğilmemekte, çözüm üretmemektedir. Böylece kangren haline gelen yapı, özerklik (muhtar üniversite) kavramı altında dokunulmazlık ve keyfilik yaratmış, özel ve yabancı okullar sorunuyla depreşen milli eğitim davası bu yönüyle de dertlerini derinleştirmiş bulunmaktadır.¹⁴

Sorunun temelinde ne yatmaktadır? Topçu yeniden başa döner ve din ve ahlak sorununu ele alır ve okulda din ve ahlak eğitimi konularını yeniden vurgular. Çalışma gençlere nasihatler ve onlara sorumluluklarını hatırlatır biçimde sona eren yazı ile tamamlanır.¹⁵ Kamu yönetiminin de gençleri bulunmaktadır ve Topçu'dan çıkaracağı dersleri olmalıdır.

Eğitim Tamam da Ahlak, Onun da Temeli Değil Midir?

Sorunun yanıtı on yedi yıl sonra bir asır olacak, 1934'te verilmiştir. Bu tarihte Nurettin Ahmet imzasıyla Fransa'da Sorbonne Üniversitesi'nde yayınladığı doktora teziyle¹⁶ Topçu, *Conformisme et Révolte* (Uysallık ve İsyân) ya da *İsyân Ahlakı* adıyla yayımlanan çalışmasında daha çok ahlak nizamı arayışını gösterir. Aradığı ahlak düzeni tarihlerden ve medeniyetlerden süzülüp gelse de tenkit ve daha çok da üzerine koyma amacını taşımaktadır. Çalışma, salt bir felsefi deneme olmayıp

¹³ Topçu, a.g.e., s.-118-159.

¹⁴ Topçu, a.g.e., s.-160-175.

¹⁵ Topçu, a.g.e., s.-176-212.

¹⁶ Bu çalışma üniversite tarafından yılın en başarılı tezi seçilmiştir. Bkz. Süleyman Hayri Bolay, **Tanzimat'tan Günümüze Türk Düşüncesi**, cilt 3: Tanzimat'tan Cumhuriyete Bilimsel ve Felsefi Düşünce Temsilcileri, Nobel Yayınları, 1.basım, Ekim 2013, s.1343.

dilimize aktaranın haklı olarak saptadığı üzere ahlak ekseninde ama aynı anda din, toplum felsefesi ve estetik çalışması olarak görülmelidir.¹⁷

Topçu tezini, Batı'nın 18.yüzyıldan beri bildiği ve "*hareket (action) felsefesi*" olarak da adlandırılan ve "*insanlığın kurtuluşunu ahlaki ve moral değerlerin yükselişinde gören spritüalist*" bir akımın felsefi yöntem ve anlayışına dayandırmaktadır.¹⁸ Fransız filozof Maurice Blondel (1861-1944), insan hareketleri analizinde basamak metaforu ile aile, toplum, devlet ve insanlık olarak gördüğü aşamaları geçerek Allah'a doğru ilerlendiğini daha 1893'de yazdığı L'action adlı eserinde ifade etmiştir. Blondel ayrıca dinin rolü hakkında insanın bütün hayatına etki eden bir hareket sistemi içinde değerlendirmeler yaparak, akıl ve inancı ayırmadan, insan hareketlerinin ortaya koyduğu imanın hayatın her alanında etkili olduğunu açıklamaya çalışmıştır. Bu da din ile felsefeyi birbirine yaklaştıran açıklamalar olarak görülebilir. Topçu'nun şematik olarak kullandığı yöntem ve kavramlar bu felsefenin ulusal izdüşümü olarak nitelendirilmektedir. Kendi insanı, kendi buhranı önceliğindedir. Ancak bu çaba tersine içinde yaşadığı medeniyetin sorunlarını çözecek idealle birlikte inşa edilmektedir. Nostaljik dövümlerle değil, kendi toplumuna ürettiği çözümün tüm insanlığa yöneldiği bir ülkü kaygısını temellendirdiği görülmektedir zira iman hareketi ortak ve yeni dünyanın inşasını hedeflemektedir. Geçmiş, bugün ve yarın zamansallığı ülküsünün perspektifi bakımından değerlidir, bunlar da deneyim, gerçeklik ve umut sözcüklerini anlamlandırır. İnsan, tabiat ve iktisat gerçekliği temelinde barışçıl bir yeni toplum ve iş düzeni, yeni bir dünya görüşü onca mümkündür. Maneviyat ve ahlak bu gerçeklikler içinde insana, topyekûn insani olana yönelecek ve hep birlikte inşanın unsurları olacaktır. Topçu bütün bunlara "isyan ahlaki" diyecektir.¹⁹ İsyanın tanımı hareket sözüyle mündemiçtir ve gerçekte hareket hiç olmadığı kadar geniş bir anlama bürünmektedir. Sade isyan değil, düşünce, inanç, bilgi, hürriyet hepsi hareket olarak tanımlanmakta ve Topçu'ya göre, "*insanın ferdiyetini ortadan kaldıran her şey iradenin esareti*" olup, esareti kırma mücadelesi ile otoritenin tesisi arasındaki ilişki ve mücadele felsefesinin temelini oluşturmaktadır. Ferdin doğasından gelen özellikleri ile kibir ve gurur, hareketsiz kılan sosyal dayanışma, topluma körü körüne itaat ferdin iradesinin önündeki engellerdir. İrade aileden başlayarak ilahi olana varıncaya kadar aşamalar içinde zorluklarla karşılaşmaktadır. Bir yanda Stirner'in anarşizmi ya da Allahsız ferdiyetçiliği, diğer yanda Rousseau'nun aşırı ferdiyetçiliği öbür yanda ise Schopenhauer'in nihilist ve kötümser iradeciliği ve üçünün karşısında Hallac-ı Mansur'da örneklenen Allah'ın insandaki hareketi yer almaktadır.²⁰

Hareketin gayesi nedir? Topçu bu soruyu, "*her canlı türünü, kendi mükemmeline ulaştırmak*"²¹ biçiminde yanıtlıyor. Amaç, mükemmellikse eğer ya da olmalıysa madem bunun için

¹⁷ Nurettin Topçu, **İsyan Ahlakı**, Türkçesi: Mustafa Kök, Musa Doğan, Dergâh Yayınları, 22. Baskı, Nisan 2017, önsöz s.13-14 ve 16.

¹⁸ Hilmi Ziya da Topçu(oğlu)'nun doktora tezinde ahlaki isyanda aradığını ve boyun eğişe karşı olumsuz bir tutum sergilediğini ifade etmektedir. Burada Blondel'e atıfla Topçu'nun Hristiyan felsefesinden ilham aldığına işaret edilmektedir. Bkz. Hilmi Ziya Ülken, **Ahlâk**, Ülken Yayınları, İstanbul, 2001 (ilk baskı 1946), s.245.

¹⁹ Topçu, **İsyan Ahlakı**, önsöz, s.18-19.

²⁰ Topçu, **İsyan Ahlakı**, önsöz, s.19-20.

²¹ Topçu, **İsyan Ahlakı**, önsöz, s.21.

insanın yapacakları olmalıdır. Bu insan birey, toplum içinde ya da devlet kademelerinde mükemmele nasıl ulaşacak? Bu zor soru ancak önce bunun iradi olarak farkına varılması başlangıcı oluşturuyor. Sonra metodolojik olanı rasyonalite bulacaktır. Dayanışma ve vazife kavram ve olguları nihai amaç olamaz Topçu'ya göre. Bir kez temelde 'sorumluluk' kavramı yer almalıdır. Sorumluluk olumlu bir anlamda ve hareketin sebebini oluşturur. Sorumluluk önceden düşünmek demektir ve ruhi hayatın temeli burada yatar. Bu da ahlaki hayat anlamına gelmekte ve sonsuzluğa giden yolu oluşturmaktadır. Bu yoldaki tüm engeller aşılması beklenmelidir ki Topçu'nun isyan ahlaki şu şekilde formüle edilebilir hale gelmektedir: "iradenin sonsuza ulaşmak gayesiyle her çeşit menfaat ve tutkuya, sonlu olan iyilik ve mutluluğa dahi başkaldıran sorumluluk idealidir." Bu ideale ulaştırmak için "kendinden daha üstün bir düzene yöne"len harekete ihtiyaç vardır.²²

Ahlak konusu insanlığın kadim düşünme alanlarından biridir. İyinin ve olumlu olanın idealize edilmeye çalışıldığı ancak daha çok eski olanın yozlaşmaya ya da çağına artık yetmemeye çalıştığı dönemlerde bilhassa hatırlandığı ve ele alındığı açıktır. Yeni olan kendi ahlak dizgesini oluşturuncaya kadar direnç, reform, devrim, restorasyon ve yeniden organize etme biçiminde kavramlar mücadelenin çehresini oluşturur. Bu da Topçu'nun yaklaşımı bakımından ele alındığında gereksinimi orta yere serer. Gerçekte dünyevi ve ilahi düzen, sistem ve ahlak arayışlarının ihtiyaç ya da mefkure/ülkü halini aldığı zamanlar ahlak tartışmalarının çokça yapıldığını göstermektedir. Ancak güç kendi getirdiği ya da öngördüğünü ahlak sistemi olarak önerdiğinde ya da dayattığında yerleşik olanla olması gereken üzerine farklı tartışmalar doğası gereği açılmakta ve tarafların enerji, kaynak ve zamanıyla birlikte gelişmekte ya da hamuşana terk edilmektedir. Sürecin tekrarı da insanlık tarihi kadar eskidir denilebilir. Eğer bir taraf baskın olursa, karşısı kabullenmişse, ortak akıl ya da yarar öne çıkmışsa bir dönem açılmakta değilse mücadele kendi tez ve güç ekseninde ilerlemektedir. Kuşkusuz hafıza ve vicdan daim çalışmaktadır.

Velev ki Topçu'nun eleştirdiği sistem de yozlaştığında ya da ihtiyaca yanıt veremediğinde, hatta Topçu'nun anlayışı ya da önerisi bir hayata geçme olanağı bulduğunda,²³ o vakit ideal teorize edildiğinden zaten ama gerçekte mutlak bir uygulama da olamayacağından kendisi de mevcudun en ateşli muarızlarından olabilecektir. İnsanlık kötüye meyillidir denip geçilebilirse de kötünün/zulmün hâkim olmaması adına da yapılacaklar vardır ve daim olmalıdır.

Topçu'yla aynı dönemde İstanbul Üniversitesi'nde bulunan Reichenbach, başına gelenlere kızgın olmalı ki, "Bilimsel Felsefe'nin Doğuşu" adlı çalışmasında Kant'a bilhassa da Hegel'e olan eleştirileri peşi sıra sıralar. Ancak bundan önce ahlak ilkelerini ararken *etik bilgidir* önermesini Sokrates'ten Platon aracılığıyla getirir ve bir tür sezgiden Spinoza'nın mantığıyla ile rasyonaliteye kavuşturur. "Ethik'i dinden daha sağlam bir zemine oturtmaya yönelik" girişimler demek oluyor ki

²² Topçu, İsyah Ahlakı, önsöz, s.22-23.

²³ Benzer bir vurgu için bkz. Fırat Mollaer, "Hakikat İslâmı: Nurettin Topçu ve İslâmî Düşünce Üzerinde Yeniden Düşünmek", **Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri**, ed. İsmail Kara, Asım Öz, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 1. baskı, İstanbul, Aralık 2013, s.256.

milenyumların varlığını gösteriyor. Kant'la varlığını bulan 'kategorik imperatif aksiyom', "Öyle davran ki, eyleminin kuralı genel bir yasal uygulamanın ilkesi yapılabilsin" bir yandan etik idealizmi gösterir diğer yandan Königsbergli dikotomiye işaretler; "Üstümdeki yıldızlı gökler, içimdeki ahlak yasası..." Ve bilim öne çıkmaya başlar. Kaybeden felsefedir ve bunda uzmanlaşmanın artan rolü vardır. Dönemde uzmanlaşma adeta meşrulaştırma için kullanılır haldedir. 19. yüzyılda sözgelimi Leopold von Ranke de tarihin felsefeden kopmasını istemekte, buna çabalamaktadır. Reichenbach bu noktada hatanın Hegel'de olduğunu vurgular. Yine de geçmeden Kant'ın ödev ya da görev ahlakını kutsadığı bir düzlemde bahsedilir ve eylemin ahlaksallığı içten gelen görev güdüsüne indirgenir. Reichenbach haklı olarak ödev ahlakının iki çıkarımını da belirler. İlki, "görevin yüceltilmesi, eğlence ve dinlenceye yer vermeyen sürekli bir çalışma ve yaşam kazanma çabasında olan bir sosyal sınıfın etkisi" iken diğeri, "... bir önderin buyruğuna boyun eğmeyi içeren militarist bir ahlak anlayışının ifadesi" dir. Sonuç ortodoksidir ve etik'in "ideal insana özgü davranışı incelediği" bulgusudur. Aklın ya da sezginin ürünü olarak ortaya çıkan bilgi bu anlamda normatif yasalarına ulaştırılırken, nasıl davranmak gerekir sorusunu içeren *ahlaksal ilkeler* bulma yarışı da başlar.²⁴ Yarış çok disiplinlidir. Hiç değilse iktisadi anlayışlarda hâkim *faydacı etik*ten başlar ve Hume ya da Kant'ın varyasyonlarında ilerler. Bu sırada haz ya da acıdan nihai erek olarak mutluluk, adalet ya da akla varıncaya kadar spekülâtif iktisadi düşünceler sıralanmaktadır.²⁵ Bu yarış son tahlilde küresel ölçekte düzen arayışlarına, etik kodlar belirleme çabalarına kadar gider. 1893'teki Chicago'daki ilk toplantıya Osmanlı-İslâm temsilcilerinin katılmadığı görülmektedir.²⁶ Bir asır sonraki aynı yerdeki toplantıda²⁷ teolog Hans Küng'ün başkanlığındaki bir grubun kaleme aldığı "küresel ahlak bildirgesi" ise oldukça düşündürücüdür.²⁸ Topçu *dünya dinleri parlamentosu* adlı bu toplantıda diyalog ve hoşgörü propagandası altında bulunan İslâm temsilini görmemiştir. Bir yandan küreselleşmenin kuşatıcılığını ve yeni emperyalizm koşullarını gösterse de ya da müsebbibi olduğu kurban için aktılan göz yaşı gayreti demek istemiyorum ancak gerçekte bu durum yeni dünya düzeninde İslâm adına *alem-e nizam verme* ülküsünden vazgeçişin tescilidir. Zaten onlar nasıl yapıyorlar²⁹ sorusu bu tarafta asırlardır üstün olanı göstermiş vaka sadece kanıksandığına delildir. Tüm bu süreçte Topçu'nun iddia ve çabalarının kendiliğinden olmadığını açıklar. Topçu burada Hegel'in devlet ve hükümet düşüncelerinden etkilenmiş, kapitalizm ve sosyalizm konusunda eleştirili bir halde karşımıza çıkar. Onun düşüncesi Bolay tarafından

²⁴ Hans Reichenbach, **Bilimsel Felsefenin Doğuşu**, çev. C. Yıldırım, Remzi Kitabevi, 2. Basım, İstanbul, 1993, s. 44-45, 47-50.

²⁵ Enver Alpay Güvel, **Politik İktisat ve Akıl**, Alfa Yayınları, İstanbul, 1998, s.207-230.

²⁶ Grant ve Web adlı iki Amerikalı Müslümanın temsili ve 3.sü 1999'da Güney Afrika'nın Cape Town' şehrinde yapılan bu etkinliğin kendini dinlerarası ve kültürlerarası diyalog arayışı olarak sunması için bkz. Mehmet Bayraktar, **Dinlerarası Diyalog ve Başkalaştırılan İslam**, Beyaz Kule Yayınları, 1. Baskı, Ankara, Mayıs 2009, s.19 ve 24. Diğer toplantılar 2004'te İspanya'nın Barcelona şehrinde, 2009'da Avustralya'nın Melbourne ve altıncısı 2015'te ABD'de Salt Lake City'de yapılmıştır.

²⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ayşe Sıdika Oktay, "Diyalogun Merkezi: Dünya Dinler Parlamentosu Konseyi", **İslami Araştırmalar Dergisi**, 20/3, 2007, s.275-282.

²⁸ Hans J. Störig, **Dünya Felsefe Tarihi**, çev. Nilüfer Epçeli, Say Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2013, s.674-677.

²⁹ Tekin Avaner, "Osmanlı Devlet Yönetiminde Eski Yerine Onlara Bakmak ya da Batılılaşmaya Başlarken Düzen Değişikliği Arayışları", **YYÜ İİBF Dergisi**, sayı 2, 2016, s.225-255.

Müslüman Anadolu sosyalizmi olarak tanımlanır ki, millici ancak lidere körü körüne bağlı olmayan, şiddetten uzak ve İslâm ilkelerinden beslenen bir sosyalizm düşüncesidir. Bu anlayışta üretim ve tüketim denetlenir, aşırı sanayileşmeye karşı, milli kültürçü, köylü lehine toprak reformu yapan ve loncadan esinlenmiş bir kooperatifçilik önemli yer tutmaktadır.³⁰ Ahlak anlayışını ise *idealist ahlak* olarak nitelendirmek mümkündür. Bunun karşılığı *realist ahlak* ise İngilizlerin *faydacı ahlakı*dır. Yahudiler “*menfaati bilen adam*”ların en öne çıkanıdır ve Amerikalıların pragmatizmi realist ahlak üzerine inşa edilmiştir. Onca çare “*isyan ahlakı*”nda, “*İslâm ahlakı*”ndadır.³¹ Bizse Sovyetler Birliği’nin çöktüğü 1993 sonrası inşa edilmeye çalışılan *küresel iş ahlakı*³² süreçlerinde bocalıyoruz.

Ahlaki Yönetim Nasıl Kurulur? Politika, Yapı ve İşleyiş Kaygısı

Eğitim ve ahlakın birbirine yakınlığı ya da etiğin pedagojiyle birbirlerini tamamladıkları³³ önermesi anlaşılır bir şeydir. Ancak Antik filozofların yasadan çok bilgi krala daha fazla önem verdikleri göz önünde tutulacak olursa uygulama-açıklama, daha açık bir deyişle yönetim-harekete geçme, bu ikisinin değerini biçen olarak yerli yerinde durmaktadır.

Nitekim, Temmuz 1919’da Marksizm’den vazgeçen³⁴ *Açık Toplum ve Düşmanları*’nın liberal yazarı da “*kim yönetmeli*” sorusunu hatırlamakta ve sorunun sahibi Platon’dan başlayarak Rousseau ve Marx’a³⁵ kadar yanıtları sıralamaktadır. Evet bilge krallardan, halkın iradesine ya da çokluk proletere tevdi edilen iktidar, özne sorusunu çözse de söz konusu iradesini nasıl kullanacaktır sorusu orta yerdedir. Gerçekten yönetim ve ahlak başlığı altında bu soruya nasıl yanıt verilebilir?

Yanıt arayışına başlarken ilk karşımıza çıkan devlet-toplum ayrımıdır. Bizde kültür devlette cisimleşmiş olanı öne çıkardığından aktör, görev ve de sorumluluk doğrudan devlete havale edilir. Kutlu ya da mutluluk veren bilgilerde şark böyle bir yönetimi inşa eder, tahayyül eder ya da nasihat eder.³⁶ Batıda olansa çokluk topluma bırakılan ödevlerdendir misal Rousseau’da devlet tüketen olarak tanımlanır ve fertler ya da yekunu olan toplum üretken olduğundan fazlasını devlete bırakacaktır.³⁷ Şu durumda halk ya da toplum iradesine bağlı ve üretimine her alanda sahiptir.

³⁰ Bolay, cilt 3, a.g.e., s.1349. Ayrıca bkz. Fırat Mollaer, **Anadolu Sosyalizmine Bir Katkı, Nurettin Topçu Üzerine Yazılar**, Dergâh Yayınları, 1. Baskı, Ekim 2007.

³¹ Süleyman Hayri Bolay, **Tanzimat’tan Günümüze Türk Düşüncesi**, cilt 4a: Cumhuriyet’ten Günümüze Bilimsel ve Felsefi Düşünce Temsilcileri, Nobel Yayınları, 1. basım, Ekim 2013, s.2276-2277.

³² Mahmut Arslan, **İş ve Meslek Ahlakı**, Siyasal Kitabevi, 3. baskı, Şubat 2012, s.46.

³³ Kemal Bakır, **Natüralist Eğitim**, Pegem Akdemi, 1. Baskı, Ankara, Nisan 2016, s.68.

³⁴ Karl R. Popper, **Hayat Problem Çözmektir**, çev. Ali Nalbant, YKY, 4. baskı, Mart 2011, İstanbul, s.163.

³⁵ Karl R. Popper, **Daha İyi Bir Dünya Arayışı**, çev. İ. Ata, A. Nalbant, YKY, 2. baskı, 2005, İstanbul, s.240.

³⁶ Fatih M. Şeker, **Türk Düşünce Tarihi Açısından Kutadgu Bilig**, Dergâh Yayınları, 1. baskı, Kasım 2011.

³⁷ J.J. Rousseau, **Toplum Sözleşmesi**, çev. Vedat Günyol, Adam Yayınları, 2. basım, Kasım 1987, s.92.

Bu noktada insanın var olduğundan bu yana tarihsel ve toplumsal bir olgu olarak ahlakın da daim olagelmesi³⁸ hiç değilse insan toplulukların belli bir dönemde ekonomik ve toplumsal örgütlenme tarzı³⁹ olarak ortaya çıkan kamu yönetiminin kavram, yapı, işleyiş ve politika hatta disiplin olarak konuyla ilgilenmesini zorunlu hale getirmektedir. İlk olarak ahlakın, felsefeyle birlikte düşünüldüğünde bile toplumbilim altında ezildiği düşünülebilir. Malum genç ve dinamik bir toplum, ulusun inşa edildiği zamanlarda bile hareketlidir ve toplumu anlamak, yorumlamak hiç değilse düzen ve ilerleme anlayışı üzerine yoğunlaşmayı beraberinde getirmiştir. Pozitivizme yönelik eleştiriler temelinde Gökberk anlatımı⁴⁰ bu saptamayı açıklar ya da Fındıkoğlu yorumunda Topçu'nun çözümlemesi hep Gökberkçilik üzerine eleştiriler⁴¹ yönünde olduğu görülür. Ahlak terminolojik olarak da etkisini yitirir ve nihayet deontoloji egoizmine ve dar alanda kıskançlık, verimsizlik, disiplinler yetersizlik ve yeteneksizlik içine hapsolür. Etik faslı ise ilkeler geliştirme arayışıyla ya tikel şöhretlere terkedilmiş ya da uluslararası kurumların kodlarının buyruğuna bağımlı hale gelmiştir. Fanusunda bırakılan şöhretler olgusu ekolleşme yaratamadığından geriye Batı kurumları doğrultusunda aktarım ve yapının inşa ve işleyişini kılığ/pratik düzleme taşıma kaygısı hakim olacaktır. O da *kamu yönetimi* ya da çokluk *memurların yönetimi* deyişi üzerine ya da bürokratik yapı ve işleyişe odaklanmayı gerektirecektir.

Ahlak, moralite, deontoloji ya da etik konusundaki ayrımın anlam bilgisine dair tartışmaları şimdilik bir yana bıraktığımızda gördüğümüz, toplumsal sorunlarımızın varlığı, derinliği ve çeşitliliğidir. Tıpkı Ülken'in "*Düşünce bizde, toplumsal sorunlara çare ararken bulunmuş bir şeydi*"⁴² saptamasında olduğu gibi ahlak da toplumsal sorunlar ayyuka çıktığında hatırlanan bir kavramdır. Bulunan çoğu kez günü kurtarma adına Ahilik örgütü ve çevresinde temellendirilen iş ve meslek ahlakıdır.⁴³ Burada çoğu kez esnaf ve sanatkara hitap ediliyor gibidir. Çalışma hayatı kuşkusuz bilimum ticaret erbabından ibaret değildir.

Kamu yönetimi açısından bakıldığında ve Türkiye uygulamalarına odaklanıldığında hesap verilebilirlikten başlayan ve yeni kamu işletmeciliğine varan açıklamaların varlığı söz konusudur ve bu durumda felsefi açıklamalar temelinde ahlak vurgusu bir miktar değer ve ahilik anlayışıyla sentezlenmeye çalışılmaktadır.⁴⁴

³⁸ Mehmet Münir Dedeoğlu, **Ahlaka İsyân**, Altınpost Yayınları, 1. basım, Kasım 2012, s.7. Etik disiplininin felsefe adı kadar eski olduğuna dair vurgu için bkz. Heinz Heimsoeth, **Felsefenin Temel Disiplinleri**, çev. Takiyettin Mengüşoğlu, (yay.haz.) U. Nutku, Ş. Korkusuz, Doğu Batı Yayınları, 3. Basım, Ekim 2007, s.9.

³⁹ Birgül Ayman Güler, **Türkiye'nin Yönetimi-Yapı**, İmge Kitabevi, 4. baskı, Ankara, 2013, s.23-26.

⁴⁰ Mustafa Günay, "Cumhuriyet Döneminde Tarih Kavramına Yönelik Felsefi Tartışmalar", **Özne**, (ed.) Doğan Özlem, Yıl 11, sayı 23, Ocak 2016, s.117.

⁴¹ Nurettin Topçu, **Millet Mistikleri**, (yay.haz.) Ezel Erverdi, İsmail Kara, Dergâh Yayınları, 2. Baskı, Nisan 2009, sözgelimi s.155-156.

⁴² Bkz. Arslan Kaynaradağ önsözü için Hilmi Ziya Ülken, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Ülken Yayınları, 8. Baskı, 2005, s.7.

⁴³ Arslan, a.g.e., s.153 vd.

⁴⁴ Şükrü Mert Karıcı, "Siyasette ve Kamu Yönetiminde İş Ahlakını Sağlamaya Yönelik Kurumlar ve Türkiye Uygulaması", **III. Uluslararası Ahilik Sempozyumu, İş Ahlakı**, 24-25 Eylül 2013, s.195-204.

Kamu yönetiminde “*aynı tür anlayışların*” ortaya çıktığı ve bunun başta Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası kuruluşların sayesinde olduğunu artık herkes biliyor. Nazik deyimile bu kurumların önerilerinin hayata geçtiği az gelişmiş ülkeler şeffaflık ve hesap verilebilirlikten tutun da kamu denetçiliği, kamu mali yönetimi, bilgi edinme hakkı, kamu ihale hatta kamu görevlileri etik kurulu hakkındaki yasal düzenlemelere varıncaya kadar yapısal uyum önerilerini kabullendiler.⁴⁵

Uluslararası örgütlerin iş birliği yaptıkları malum ve etik başlığı altında da çalıştıkları açık. OECD'nin başını çektiği sürece bakıldığında 1996 yılında yayınladığı bir rapor konumuz bakımından oldukça önemli görünüyor. OECD PUMA (Kamu Yönetimi Birimi)'nin 14 nolu yayını, çoğunluğu Anglosakson ülkelerde olmak üzere toplam dokuz ülkede *kamu hizmetinde etik ve davranış kuralları* araştırması yaparak “*kamu hizmetinde etik ve davranış kurallarını etkileyen unsurlar, etik altyapı: işlevler ve unsurlar, eylemler ve tepkiler, etik yönetimde yeni girişimler, eğilimler ve yaklaşımlar: etik yönetimde ortak yönelimler ve kurallardan sonuçlara: etik yönetimde olası tepkiler*” başlıkları altında çalışmanın analizini yapmaktadır. 2003 yılında TÜSİAD tarafından tercüme edilen raporun ayrıntılarına bakıldığında, devlete duyulan güvensizlikten mühlhem bu araştırma değişim ve onun kamu sektöründe yönetimi sorunsalına, etik altyapının oluşturulması, ülkelerin etik değerler oluşturma girişimleri ve ortak yanlar, kamu reformlarının başarılı olmasında etik konusunun artan önemi üzerinde durulduğu görülmektedir. Etik altyapı için bilhassa yapılması gerekenler listesi bulunmaktadır. Bunlar sıralı halde şu şekilde belirlenmiştir; *siyasi irade; etkili bir yasal altyapı, etkin hesap verme mekanizmaları, uygulanabilir davranış kuralları, mesleki sosyalleştirme mekanizmaları (eğitim dahil), kamu hizmetinde uygun çalışma koşulları, etik konularda eşgüdüm sağlayan bazı kuruluşların varlığı ve kamu görevlilerini denetleyen etkin bir sivil toplum (sorgulayıcı bir medyanın varlığı dahil).*⁴⁶ Küresel iş ahlakının oluşturulmaya çalışıldığı bu dönemde yine görev, üstelik yıpratılmaya çalışılan, ulus-devlete düşmektedir.

Vazife anlaşılmış ve gereği yapılmak üzere harekete geçilmiştir. Bu minvalde kamu yönetimi literatürünün işte yukarıdakiler yanında etik başlığına da oldukça önem verdiği bilinmektedir. Nitekim Türkiye’de 2009 yılında yapılan Kamu Etiği Sempozyumu bildirilerine bakıldığında yönetim, bürokrasi ve etik, felsefik, kuramsal ve karşılaştırmalı perspektifler, çevre, denetim, uygulamada ve yerel yönetimler⁴⁷ ile siyaset, siyaset kültürü, personel yönetimi, örgüt kültürü, etik değerlerin güçlendirilmesi, meslek etiği, hukuksal yapı ve örgütlenme, yolsuzluk başlıkları altında konunun çeşitli boyutlarıyla ele alındığı anlaşılmaktadır. Seçmen-siyasetçi,

⁴⁵ Birol Aydemir, “Dünyada Kamu Yönetimi Reformları ve Türkiye İçin Perspektifler”, **İzmir İktisat Kongresi 2013**, III. Cilt, Oturum 2B, 31 Ekim 2013, s.56.

⁴⁶ OECD, **Kamu Hizmetinde Etik (Güncel Konular ve Uygulama)**, çev. TÜSİAD, Lebib Yalkın Yayınları, Eylül, 2003, s.11-13. Bu raporun kaynakçası incelendiğinde toplam 24 kaynağın sadece üçü (1978, 1988, 1989) 1990’dan öncesine zamanlara ait olup diğerleri bu tarihten sonraki yayınlardır. Bu da konunun dönem itibariyle dünya ölçeğinde artan ilgisine odaklanmayı düşündürmektedir.

⁴⁷ Kamu Etiği Sempozyumu Bildirileri 1, **TODAİE**, 25-26 Mayıs 2009, Ankara, Mayıs 2009, içindekiler.

yolsuzluk doğuran sistem, sorunlu iktidar-muhalefet ilişkileri, performans ve etik, mobbing (yıldırı), iş ahlakı, etik eğitimi, etik kurul, rüşvet, saydamlık, hesap verebilirlik ve şeffaflık bu bağlamda ele alınan kavram ve konulardandır.⁴⁸

Sempozyumdan beş yıl öncesine dönüldüğünde ise bahsedilen konjonktürde 2004 yılında 5176 sayılı kanunla Kamu Görevlileri Etik Kurulu'nun kurulduğu ve bir yıl sonra da çeşitli araştırmalara başladığı hatırlandığında konunun yasal ve kurumsal zeminlerde atılan adımlarının varlığı ortaya çıkacaktır. Bu kapsamda Kurul ile Avrupa Konseyi Yolsuzluk ve Dolandırıcılık Birimi'nin ortaklaşa yaptığı ve Yolsuzluğun Önlenmesi İçin Etik Projesi adına taşıyan çalışmadaki araştırma alanlarına bakıldığında daha çok kamu yönetiminde ve kamuoyu nezdinde kangren olarak nitelenen alanlara yoğunlaşıldığı anlaşılmaktadır ki proje yerleşik danışmanı Prof. Alan Doig tarafından bunlar tapu, kolluk, sağlık, gümrük hizmetleri başta olmak üzere yerel yönetimlerde imar uygulamaları, kamu yönetiminde çıkar çatışması, kamu ihaleleri, kayıtdışı ekonomi, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve etik, kültür ve toplum başlıkları altında kümelenmiş durumdadır. Hazırlanacak yolsuzluk raporunun alt başlıkları olan bu alanlarda mücadele önlemler ve önerilerine de yer verilmesi hedeflenmektedir.⁴⁹

Evet, “*Türk milleti memur doğar*” deyişi ‘işyar’ anlamında sadeleştirildiğinde meramı daha açık anlatacaktır. Arapça ‘*görevli*’ bile olsa, anlamca değişen pek bir şey olmayacaktır. Ancak deyimde zamansallık bulunmamaktadır ve hata da buradadır. Memur olmak ne zamandan beri kutsanmış olmalı ki taraftar olanlar da karşıt olanlar da ondan kurtulamıyorlar diye düşünmek gerek. Topçu'nun “*Memuriyet Hayatı*” adlı öyküsünde kendisi de vaktiyle memur olan bir babanın vasiyetine bakıldığında ki, ölene kadar “*oğlum sakın memur olma*” demesine karşı memurluk çilesine oğul da girmiş bulunmaktadır.⁵⁰ Burada memurluk bir iş, geçim meselesi, maiyet kapısı olmalıdır ki eski düzenden kopuşun anlamını vermektedir. Yöneten sınıf neden büyümekte ya da sultanın hizmetkarlarının sayısı neden artmaktadır? Eski düzende istihdam edilmiş biçimde değişiklik olduğu açıktır. Tımar sisteminin bozulması, dirliklerin yitirilişi, ekonomik ve sosyal örgütlenme tarzında aks değişiklikleri toplumun kaynamasını sağlayınca, devletin müdahale araçlarından olan arpalık dağıtma anlayışı depremiş olmalıdır. Onca insanın bu gelişmeler karşısında devlete kapılanmaktan başka çaresi kalmamıştır. Kapı çilelidir, oturmuş bir sistem yerine şiddeti giderek artan transfer edimi sayesinde olduğundan bünyede işsizlikten başlayarak, direnç, tepkiler, kabulleniş ancak mutsuzluk içinde bir ömür, sıtmaya razı olma metaforları içinde geliş-gidişler biçiminde ilerler. Bu durumda memuriyet kaçınılmaz bir olgu olarak tahmin edilebilir zamanlardan beri (1839-Tanzimattan beri) giderek hayatımızın içine girmiş durumdadır. Kaçınılmaz olan hakkında ne yapılabilir? Üstelik *kadro ve maaş garantili*

⁴⁸ Kamu Etiği Sempozyumu Bildirileri 2, **TODAİE**, 25-26 Mayıs 2009, Ankara, Mayıs 2009, içindekiler.

⁴⁹ Kamu Görevlileri Etik Kurulu, **Kamu Etiği Akademik Araştırmaları**, cilt 1, 1.basım, Ankara, 2009, sunuş.

⁵⁰ Nurettin Topçu, **Taşralı**, “Memuriyet Hayatı”, (yay.haz.) Ezel Erverdi, İsmail Kara, Dergâh Yayınları, 8. Baskı, Mayıs 2016, s.36.

memuriyet deyimi üzerine düşünüldüğünde *sat kurtul* sadra şifa olacak mıdır? Yoksa iş ahlakından başlayarak yeni bir ahlak nizamı kurulabilir mi?

Topçu, ahlak üzerine çalıştığına göre, kurumsal inşa sürecinden, ta soyuttan başlayarak adım adım organizasyonu yürütmeye kadar olan aşamalarda neler öngörmüş olabilir? İşleyiş görece kolay, amir ve memur için iş ahlakı üzerinden idealize ettikleri nelerdir? Ya peki izlenecek yol ve yöneme, oluşturulan yönetsel politikalara yönelik hangi eleştiri ve çözüm önerileri bulunmaktadır? Topçu, kamu yöneticisi ya da yönetim bilimcisi tarafından nasıl okunabilir ya da istifade edilebilir?

Kamu yönetimi ve etik konusu günümüzde de popüler araştırma konularındandır. Kamu etiği, kamu hizmeti etiği, kamu yönetimi etiği ya da yönetsel etik başlığı altında literatür taraması yapıldığında azımsanmayacak yayının varlığı göze çarpmaktadır. Tarafsızlık, dürüstlük, sosyal adalet, saydamlık, şeffaflık, hesap verebilirlik, yozlaşma, yolsuzluk, rüşvet konunun anlam salkımında yer alan kavramlardan bazılarıdır. Nitekim 5176 sayılı yasanın ilk maddesi amacını, “*kamu görevlilerinin uymaları gereken saydamlık, tarafsızlık, dürüstlük, hesap verebilirlik, kamu yararını gözetme gibi etik davranış ilkeleri belirlemek*” şeklinde kaleme almıştır. Bu konuda yapılan anayasal ve yasal düzenlemelerin sayısı da oldukça fazladır. Hatta yukarıda bahsedilen etikle ilgili kurumlar bu konunun yönetimi bağlamında kurulmuş ve konunun önemi yapısal olarak da ele alınmış durumdadır.

Burada 13.04.2005 tarihli ve 25785 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan ve Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri İle Başvuru Usul Ve Esasları Hakkında Yönetmelik adını taşıyan düzenlemenin “*Etik Davranış İlkeleri*” olarak belirledikleri hususlara başlıklar halinde yer vermek önemli olacaktır (md.5-22);

1. .Görevin yerine getirilmesinde kamu hizmeti bilinci
2. Halka hizmet bilinci
3. Hizmet standartlarına uyma
4. Amaç ve misyona bağlılık
5. Dürüstlük ve tarafsızlık
6. Saygınlık ve güven
7. Nezaket ve saygı
8. Yetkili makamlara bildirim
9. Çıkar çatışmasından kaçınma
10. Görev ve yetkilerin menfaat sağlamak amacıyla kullanılmaması
11. Hediye alma ve menfaat sağlama yasağı
12. Kamu malları ve kaynaklarının kullanımı

13. Savurganlıktan kaçınma
14. Bağlayıcı açıklamalar ve gerçek dışı beyan
15. Bilgi verme, saydamlık ve katılımçılık
16. Yöneticilerin hesap verme sorumluluğu
17. Eski kamu görevlileriyle ilişkiler
18. Mal bildiriminde bulunma.

Aynı yönetmeliğin 23. Maddesi ise Etik Sözleşme hükmünü düzenleyerek kanun kapsamındaki kamu görevlilerinin bir ay içinde, Ek-1'de yer alan "Etik Sözleşme" belgesini imzalamalarını zorunlu hale getirmiştir. Kamu Görevlileri Etik Sözleşmesi adını taşıyan bu belge aşağıdaki gibidir;

- ✓ Kamu hizmetinin her türlü özel çıkarın üzerinde olduğu ve kamu görevlisinin halkın hizmetinde bulunduğu bilinç ve anlayışıyla;
- ✓ Halkın günlük yaşamını kolaylaştırmak, ihtiyaçlarını en etkin, hızlı ve verimli biçimde karşılamak, hizmet kalitesini yükseltmek ve toplumun memnuniyetini artırmak için çalışmayı,
- ✓ Görevimi insan haklarına saygı, saydamlık, katılımçılık, dürüstlük, hesap verebilirlik, kamu yararını gözetme ve hukukun üstünlüğü ilkeleri doğrultusunda yerine getirmeyi,
- ✓ Dil, din, felsefi inanç, siyasi düşünce, ırk, yaş, bedensel engelli ve cinsiyet ayrımı yapmadan, fırsat eşitliğini engelleyici davranış ve uygulamalara meydan vermeden tarafsızlık içerisinde hizmet gereklerine uygun davranmayı,
- ✓ Görevimi, görevle ilişkisi bulunan hiçbir gerçek veya tüzel kişiden hediye almadan, maddi ve manevi fayda veya bu nitelikte herhangi bir çıkar sağlamadan, herhangi bir özel menfaat beklentisi içinde olmadan yerine getirmeyi,
- ✓ Kamu malları ve kaynaklarını kamusal amaçlar ve hizmet gerekleri dışında kullanmamayı ve kullandırmamayı, bu mal ve kaynakları israf etmemeyi,
- ✓ Kişilerin dilekçe, bilgi edinme, şikayet ve dava açma haklarına saygılı davranmayı, hizmetten yararlananlara, çalışma arkadaşlarıma ve diğer muhataplarıma karşı ilgili, nazik, ölçülü ve saygılı hareket etmeyi,
- ✓ Kamu Görevlileri Etik Kurulunca hazırlanan yönetmeliklerle belirlenen etik davranış ilke ve değerlerine bağlı olarak görev yapmayı ve hizmet sunmayı taahhüt ederim.

Bu durumda olup biten sürece gerek kuramsal olarak yön veren zihniyet/yaklaşım/düşünceler, gerekse hukuksal düzenlemeler/mevzuat bağlamında hatta uygulamada aktör/kurum bağlamında bakıldığında sorunun önemli olduğu ve olabildiğince üzerine eğildiği söylenebilir. Gerçekten öyleyse, bu durumda yazmayı sürdürmeye gerek de

yoktur. Ancak tüm bu olup bitenler sadra şifa olsaydı eğer haklı olunabilir, oysa konu yeni merhaleler kazandığına, giderek derinleştiğine ve yaygınlaştığına, bu kadar şey yapıp kamuoyunca tatminkâr bir seviyeye ulaşamadığına göre yeniden meselenin ele alınması gerekir. Bu durumda eski bir konuya yeni bir bakış elzem olacak ya da gıpgıcır bir şeyler söylemek icap edecektir.

Eski konu demişken eleştirilere bakmak gerekebilir. Bir defa piyasacı sözleşme ilişkisine dönüştürülen mevcut durum Güler'in saptamasıyla kamu işletmeciliğinin yöntem ve araçlarıdır. Burada söze ve vicdana dayalı insani kurallara da göz dikilmiş olduğu ve hemen her şeyde olduğu gibi bunun da alım-satım ilişkilerinin hizmetine çekilmiş bulunduğu ifade edilmektedir.⁵¹ Böylece en başta kâr histerisi ancak gerçekte pragmatizm ya da çıkarıcılık almış başını gitmiş durumdadır.

Eski bir konu olduğuna göre eski hâkim söylem ve reçeteler sorgulanmaya başlayarak işe başlanabilir. Eski teşhis ve tedaviler, reçeteler yanlış olabilir ya da yeterince isabetli olmayabilir. Ortodoksinin bilimsel ya da evrime dayalı olmadığı zaman ve mekanlarda güçlünün öne çıktığı nice durumlar vardır. Güçlünün her daim haklı olmadığı da bilinir. Vaktiyle Türk düşünce hayatının yeterince önemsemediği pek çok örnek bulunmaktadır. Bu araştırma Nurettin Topçu örneğiyle konusuna el atmış olmakla birlikte, ahlak üzerine yaşanmış bir ömrün her aşamada, bilimsel, imani ve ibadete dair hem de toplumsallık ve pedagojik açılardan sorumluluk sahibi bir mütefekkirin düşünceleri üzerine okuma yapmak istemektedir. Bu çabalar döneminde azimle ve inatla yoğrulmuş, kaygı ve umutla iç içe geçmiş üretken ışıklar saçsa da kenarda köşede kalmaktan alıkonamamıştır.⁵² Sonrası elverişli zamanlarda bile yeterince dikkate değer bulunmamış olmalı ki, ismi ve eserleri ancak günümüzde ele alınmaya başlamıştır. Romantik bir yaklaşım ya da antikite tuzağı gibi görülebilirse de gerçek şudur, sorun aynı ve giderek derinleşmektedir, çözüm aynı ve vaktiyle pek çoklarınca söylenmiştir. Topçu da bunlardan biridir ve söyledikleri hiç değilse laik zeminden değil insani zeminden bakılmasını gerektirir. İnsani gereklilikleri zaafat olanların dünyası kutlu yarınlar doğurmaz, hiçbir rejimde makbul de bulunmaz. Herhangi bir toplumsal düzen medeni gereklilikleri ortalama insan özellikleri yaratmıyorsa, seviye ya da çıta beklentilerin altında kalıyorsa hangi uygarlıktan bahsedebilecektir? Bu durumda empati sözcüğü kullanım alanına yeni girse de olgu düzeyinde eskidir ve insan toplulukları görece ideali yaşarken ne olmuştur da bundan uzaklaşmışlardır diye sorulmalıdır. Değişim ve yozlaşmaya doğru gidişin termodinamik yasaları ortada ve kaçınılmazlığı eski filozoflar da söylemiş bulunuyor. Bu durumda bunu anlayan ve hareket sözcüğüyle inşa ettiği düşünce sistematiği içinde ideali gösteren ilk ahlak felsefesi doktoru Topçu'nun söyledikleri değersiz değildir. Batıcı olan ya da olmayan iktisadi ve toplumsal düzenin karar vericileri ile birlikte toplumun ona kulak vermesinin gerekliliği açıktır

⁵¹ Birgül Ayman Güler, **Kamu Personeli (Sistem ve Yönetim)**, İmge Kitabevi, 1.baskı, Kasım 2005, s.299.

⁵² Topçu'nun bizatihi kendisi de unutulmuşlarla duygudaşlık yapmakta ve kendi döneminde yeterince anlayışamayanları, neyin anlaşılmadığını ve neyin temel olduğu konusunda yazdığı görülmektedir. Eserin tamamı böyle ancak sözcüğümleri Fındıkoğlu bahsi için bkz. Topçu, Millet Mistikleri, a.g.e., sözcüğümleri s.151-156.

ancak burada uygulamacıların ya da yönetim kavram ve olgusu içindekilerin Topçu'ya kulak vermesini öne çıkarmak istiyorum.

Topçu'da Merkez-Taşra Kavrayışı

Ahmet Vefik Paşa'nın, "*İstanbul'un işi taşralara benzemez*" deyişinden bu yana yüz kırk yıl geçti.⁵³ İkisi arasındaki gerilimse hiç bitmedi. Topçu'nun taşralı olduğu bilinmektedir. Her taşralı gibi merkez, payitaht, darsaadet ya da başkent özlemi içinde olduğundan mı, zorluklardan mı bilinmez hem kozmopolitliği hem de beynelmilleliği yaşadığı hatırlanacak olursa karşılaştırma yapma ehliyetini doğumdan başlayarak öz yaşam öyküsüyle taçlandırmış bir kişi olduğu ortaya çıkacaktır. Eğitim ve meslek hayatı bu karşılaştırmanın nitelik ve derinlik bakımından etkileyicileri olacak ancak mefkuresinin yöneldiği külliye Durkheim ve Gökalp muarızı olduğu unutulmadan ki cemaat cemiyet ayrımında seçimi cemaatten yanadır yine de bütüne, birliğe yönelmiş olduğundan topyekûn meşgale, gayretle, azimle, kararlılıkla hepimize yönelecektir. Ruhların, vicdanların, kimlik, kişilik ve karakterlerin derdinde olan Topçu için tüm bunlar, inandığına yönelecek, ona boyun eğecek ve bu uğurda aleme nizamla yürüyecekler için olduğundan, mekân ayrımının ortadan kalktığı görülecektir. Bu bakımdan merkez/taşra dikotomisi anlamsız kalsa da yine de her iki uzam hedefin kutlu yoluna ulaşmada manialar yarattıkça Topçu'nun da dikkatine neden olacak ve uyarılarla aksı yoluna koymanın uğraşına girişecektir. Yine de hangisini seçmeli demek doğru olmaz, aşağı ya da yukarı, alçak ya da üstün, zayıf ya da güçlü hele hele fırsat ya da yararcılık bakımından meseleye yaklaşmak onun bakımından ona karşı gelmek anlamına gelecektir. Pragmatizm çığırkanlığının yarattığı kaos ya da sarhoşluk öz iradenin sakatlanmasıyla oluşan boşluğun kökü dışarıda zararlı cereyanlarla doldurulması Topçu'ya kast etmek olacaktır. O halde nasıl ele almalı? Her halde mania bakımından, onun niteliğini ortaya koyma ve engeli kaldırma bakımından bir yaklaşım yeğ tutulması gerekir. Şu halde Taşralı⁵⁴ adıyla bilenen derleme öykü kitabı inceleme nesnesi olduğunda neler ifade edilebilir? Bu bölüm anılan öykü kitabından yola çıkarak "*taşra*" kavramına odakla okuma-anlama edimi olarak görülmelidir.

İlk dikkati çeken "*taşralı bir kadın*" deyimidir. Mekân belirsiz olup Anadolu'da Tanin yazarında görülen "*taşralar*" deyiminde bulunan merkezden uzakta herhangi bir yer anlamına çağrışım yapmaktadır. O kadın sızlanmaktadır. Bu durumda taşra, daim zayıftır ve ağlar, sızlar, şikâyet eder, talep eder, sömürülen ya da bağlı olan biçiminde yerleşik tarihselliğe uygun olarak alt okumalara açılabilir. Zira bu genç kadının da taşra gibi "*üstü başı eski, yüzü matemli*"dir. Ancak dinamizmi vardır ve potansiyel onu kalkındırarak eller, yürekler aramaktadır.⁵⁵ Taşra böyle iken merkez ne haldedir? O bir sırlı, harika yer olmalı, türkülerin böylesi kulağa çalındığından olsa gerek, cennet gibi bir yer olmalı, hayallere hitap etmeli ve insan gam yükünden azıcık olsa da hiç

⁵³ Mehmet Seyitdanlıoğlu, **Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu (Yerel Yönetim Metinleri)**, T. İş Bankası Kültür Yayınları, 1.Baskı, Mayıs 2010, Giriş, s.17.

⁵⁴ Nurettin Topçu, **Taşralı**, (yay. haz.) E. Erverdi, İ. Kara, Dergâh Yayınları, 8.baskı, Mayıs 2016.

⁵⁵ Topçu, "**Taşralı**" Öyküsü, a.g.e., s.15.

değilse imgeleminde ferahlamalı. Nitekim, “*İstanbul İstanbul, ezel İstanbul/ Çarşısı bazarı güzel İstanbul*”⁵⁶ dendiğine göre ozanın yanık dizeleri en yakın pazar için üreten taşranın geçimlik süreçleri ve artık ürünle yapabildiğinin oransal zayıflığına gönderme yaptığı açıktır. Böylesi bir öykünme sonraları “*Batı*” kültürü içinde mimari eserler ya da “*uzaya gitme*” daha büyük ve eşsiz karşılaştırmalara da konu olacak ne Ankara ne İstanbul bunu başaramayınca da beyinler göçürülüp gidecektir. Bu arada zavallı Ankara da İstanbul’un ezdiği, Batı’yı ezemeyenlerin yürek soğuttuğu kent haline getirilecektir. Taşradan her gidenin hayallerden sonra gerçeklerle tanışması acıklıdır çoğu kez. Azcık bir yekûn da aşınma, yozlaşma süreçlerindeki yalnız ve yad ellerde olduklarından habersiz tuluatın içerisindeyler oysa ki.

İşte Topçu’nun taşralı Emine karakteri de biçare azgın süreçlerle boğuşurken eziyet içindedir. Elin herifleri, onun için, “*atın dışarı bu taşralı karyı*” diyecekler, avlanan “*taşralı hastalar*”⁵⁷ bugün bile varlar, zavallı hastalar dedikodu tünelleri içerisinde simsarların, değnekçilerin ellerine kalacaklar, ezilen biraz şerbetli biraz da uyanık ise zira süreç vicdanı ortadan kaldırıyor, bu durumda başka ezilecek taşralı saf ya da acemilerin peşine düşecekler. Nitekim Çerkezoğlu da böyledir, tiyatrocusu da böyledir.⁵⁸ Araziye erken uyum sağlayanlar bunlar. Sonra da taşralı yeni avlar, avcı olacak ve döngüyü kuracaklar. Çünkü çoklar.

Taşrayı kim kurtaracak? Kutsal bir ses, ezan sesi yürekleri ferahlatabilir, gökten gelen bir emir canavarlara karşı bir kuvvet, kudret, takat olabilir mi? Taşralının Allah’tan başka kimsesi var mıydı? Var mı? Var olacak mı? İstanbul, mezarlık metaforu⁵⁹ içinde ve Topçu’nun artık kızgın nitelmesine konu olmaktadır. Onun için İstanbul bir cehennem gibiydi, zebaniler de her yerdedi. Öyle ki, İstanbul, Anadolu’nun kabri haline gelmiştir. Nitekim Topçu, “*Belâsını bulacak kulları kader buraya sürüyordu*”⁶⁰ demektedir. Gönüllü ya da zorunlu sürgün olsa da taşra böylesi bir vefayı çoğu kez görmez sanırım. Öte yandan insan içten içe İstanbul’a hiç gitmemeli diyor, ancak ölüme çare olsa, gitmeyeceğim ben de. Ölümün de güzeli, hayırlısını dilemeye vesile oluyor.

İstanbul’a, sade Anadolu’dan gelenler mi ötekileştiriliyor, itilip kakılıyor? Elbette hayır, Arnavut olsan da hayır yok, hem bunlar da “*ayağı çarıklı ayucuhlar*”⁶¹ değil mi? Maganda tabiri o

⁵⁶ Topçu, a.g.e., s.16.

⁵⁷ Topçu, a.g.e., s.16.

⁵⁸ Topçu, a.g.e., s.30.

⁵⁹ Pek çoğu Osmanlı’yı, Türkleri, Müslümanları sevmez Batı’lı aydınların. Dostoyevski de öyle. Bulgaristan üzerinden 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı öncesinde kopardığı barbarlığımız vaveylası ve savaş çığırtkanlığı akıldan tutulması gerekir. Ancak o da Karamazov Kardeşleri’nde mezarlık metaforunu, bu kez Avrupa için kullanmaktadır. Şöyle der İvan Karamazov; “*Avrupa’ya gitmek istiyorum Alyoşa; buradan doğru oraya gideceğim. Oysa biliyorum ki, orası mezarlıktan başka bir şey değildir. Yalnız mezarlıkların en değerlisi, en çok sevilenidir...*” Hepsi bu. Nitekim Dostoyevski mezarlığın hakkını teslim ederken aslında yeni bir başlangıç derdindedir. İstanbul neden yeniden başlamaz... İstanbul aydınının cesareti yok mu? F. Dostoyevski, **Karamazov Kardeşler**, çev. Leyla Soykut, Cem Yayınevi, 2. Cilt, Aralık 1997, s.36.

⁶⁰ Topçu, a.g.e., s.23.

⁶¹ Topçu, a.g.e., s.24. Oysa Ahmet Şerif, Arnavutları, “*çevik ve zeki bakışlı*” olarak nitelendirdikten sonra Anadolu köyleri ile Arnavutluk köylerini karşılaştırdığında farkın epeyce büyük olduğunu ifade etmektedir: “*Anadolu’nun o pis ve sefil köyleriyle..., Anadolu köylerinde, hatta şehirlerinde, bir gevşeklik, umursamazlık ve sessizlik göze*

dönem yok demek ki? Çarık, asırların çileli ulaşım aracı, tabanların konforu denmiyor ona, iskarpinler çıktığından beri olsa gerek. Kendi kaynaklarına, değerlerine hor bakmak nasıl da zavallı bir ruh hali olsa gerek.

“Edepsiz taşralı, alçak taşralı”⁶² nitelemelerine bakılırsa alafranga züppelik, tepeden bakma, aşağılık kompleksini işaretliyor. Yine de hiç kimse bu yanına bakmıyor. Kendisi Paris, Londra, New York dolaylarında örselenmiş bir kişilik olduğunu unutan zerzevat, Anadolu’ya, taşraya, doğuya “good for orient”çı kesiliyor. Batı’nın taşra kasaba diplomalılarını, kendi “C” düzeylerinin ezikliğinin yansıttığının farkında değiller. Belki de intikam alıyorlar, yanlış rakipten elbette. Etki, esin, nüfuz ya da tazyik altında kişiliksizleşmiş ruhlar saf olandan cahil olduğunu bahane edip, rahatlamaya çalışıyorlar. Geçici olduğunun farkında değiller, Bentham yerine Bergson’a bakmak gerek de demek istemiyorum.

Cılız sesiyle taşra ezildiğini fark edince çok pişman bir halde, “Ah bizim ne işimiz vardı bu gahbe memlekette”⁶³ diyecektir demesine karşın ancak bozkırın inatçı kavmi her zorluğu aşarak çoğu kez ilerlemekte, geçici ricatler stratejinin gereği gibi durmaktadır. Hem, “ölen ölür kalan sağlar bizimdir”, kalanlar mücadeleye devam edecektir. Emine kadın bunca yüke artık dayanamayacak, öykünün sonunda kendini asacaktır. 1950’lerin göç dalgası içinde taşrada taşlar yerinden oynamış, insan seli kentlere sürüklenmiştir. Taşra kendi içinde enikonu yalnızlaşmış, çelimsiz, kasvetli, umutsuz çehreye bürünmüş, kısır çekişmeler, günü geçirmeler bir de on yıllık buhranlarla yaşamını sürdürmektedir. Puslu taşrayı, kimler, ne zaman diye sormamak gerek, zira her kurcaladıklarında yeni bir Ali Cengiz oyunu demek, yeni bir tuzak demek.

Daim, hep ya da hiç, siyah ya da beyaz değil elbet hayat. İstanbul’dan taşraya gidenin haline duygudaşlık da yapmak gerek. Topçu’nun memur hayatı üzerinden anlattığı bir diğer öyküsünde memur Harun esaret adı altında taşrayı anlatmaktadır.⁶⁴ İnsan etinin tadına varmışlar gibi, alışkanlık karşısında “Allah kimseyi gördüğünden geri koymasın” duası değil bu, İstanbul’un tadına varanların alışkanlığı bir, iki olanaklar savunusuna aldanmayın, samimisi oldukça az zira, daha çok en iyi olanın sarayda kalması psikozu bu. Bütün kötüler önce biruna sonra eyaletlere gider yanlış anlayışı bu. Oysa taşra deneyimi diye bakılsa ve bir taşranın anlaşılması, iki onun sorunlarının vukufiyetle çözüm bulunması söz konusu olsa diye bakılsa daha iyi değil mi? Yok böyle olmaz, memur Harun da kendini azapta bulur. Her yer daraltır, bunaltır. Ruh bir kere aldanmaya görsün,

çarpar. Hayat biçimi yoksulcadır. Fakat, Arnavudluk ve Arnavudlar öyle değil. Karşınıza çıkan Arnavud çevik ve zindedir, zeki bakışlarla, ruhunuza kadar nüfuz etmek ister, kasları sağlamdır, vücudunun hiçbir yerinde kusur yoktur. Gayet sade olan elbisesi, yırtık olsa da, temizdir. Kanı oynamaktadır. Kusuru ise, herkesin bildiği cehaletidir.” Ahmet Şerif, **Arnavudluk’da, Suriye’de Trablusgarb’de Tanîn**, 2.Cilt, Haz. Mehmed Çetin Börekçi, TTK, TTK Basımevi, Ankara, 1999, s. 5.

⁶² Topçu, a.g.e., s.27.

⁶³ Topçu, a.g.e., s.29.

⁶⁴ Topçu, a.g.e., s.37.

ıslah olmuyor mamafih. İşte hazretin bir yandan taşradaki esareti diğer yandan karısı, aile trajedisi derken sonu kalp sektesidir elbet.⁶⁵

Topçu'nun üçüncü ve "*Mübarek Zat*" adlı öyküsü bu satırların yazarını en çok şaşırtanıdır. Zira içinden tanıdığı bir dünyayı anlatıyordu. Belki de otobiyografik anlatımını sezinlediğim ve engin deneyimleriyle birlikte inanılmaz bir nesnel anlatım gördüğümden oldukça etkilenmişimdir. Bir de günümüzde öyküden ders çıkarmış bir kitlenin varlığı söz konusu olunca hayretler içinde kalakalmış olmalıyım. Suadiye'deki köşkün sakinleri üzerinden başlayan ve "*şehrin muhafazakar zenginlerinin çevresinde teşekkül eden müslüman cemaatin*" içinde geçen öykünün etkileyici olduğu açıktır. Taşranın bu haliyle görünümü kazanç hırsı ve iştihası ile birlikte nemelazımcılık ve korku gibi olumsuz gerçekliği anlatıyordu. Doktorluk mesleği üzerinden anlatılan uzmanlaşma kültürü olmasa da görece münevver bir merakın etrafına bilgi saçmak için içine düştüğü gayret anlatılmaktadır. Dindar gazete ve dergi gibi basın araçlarının önemini henüz anlamamış ve çabaları afaki gören ve desteklemeyen ve taşra kültürüne sahip bir cemaat zihniyeti vurgulanmıştır. En yakınındakinin yandığına tanık olan bir ruh sade seyredecek midir yoksa hep birlikte yanmayanların selamete çıkamayacağı bilinecek midir? Yolları, "*feragat, fedakârlık ve teslimiyet*" olmayanların yolu nasıl Hakk'a ulaşacaktır?⁶⁶ Bu yoldan yürüdüklerini söyleyenler dosdoğru bu yolda kalabilecekler midir?

Hal bu olunca "*Amerikan meftunu kız*"⁶⁷, şizofren, paranoyak envai patolojik kişilikler, en iyi halde demans, alzheimer, erken bunama görülür, köyde ya da kentte birey, toplum bilinç kaybı ya da yarılmasından mustarip, ömürler tüketilir. Bu halin taşrası, merkezi yoktur, imamı, öğretmeni, nahiye müdürü yoktur, işte tekne batmaktadır. Seyitdanlıoğlu sormaktadır, "*Paris gibi bir İstanbul'a kavuşmak ne derece mümkün olabilirdi*"⁶⁸ diye? Olmadı, olamadı, ah, vah, keşke. Ancak bir kez de hayali, odağı, rehberi değiştirmek, en azından tabureyi değiştirmek gerekmez mi? Topçu, uyarmıştır ve halen de uyarmaya devam etmektedir. Biri gidin bir bakın, kontrol ediverin dememektedir. Dese de netice Yakup Kadri'nin Zoraki Diplomat'ında ifade ettiği "*mengeninin paslı silindiri*"ne⁶⁹ takılmakta, Balzac'ın cüceleri gücü de kararı da uygulamayı da bırakmamaktadır. Herkes kendi oligarşisini yaratmak istemektedir. Taşralar ne haldedir? Kime ne? Ya da taşra kendine benzetti, merkez kendine benzetti, merkeze özendiler deyip duruyoruz. Oysa Mills'in *üst ahlaksızları*⁷⁰ her yeri ele geçirdiler. Alt ahlaksızlar da nasipleniyorlar. Platon'un analogisiyle aile de ona benzeyen devlet⁷¹ te çöküş halinde. Hakkımızda hayırlısı...

⁶⁵ Topçu, a.g.e., s.41-42.

⁶⁶ Topçu, a.g.e., s.43-63.

⁶⁷ Topçu, a.g.e., s.67.

⁶⁸ Seyitdanlıoğlu, a.g.e., giriş, s.6.

⁶⁹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Zoraki Diplomat**, İletişim Yayınları, 7. baskı, İstanbul, 2012, s.40.

⁷⁰ C. Wright Mills, **İktidar Seçkinleri**, çev. Ünsal Oskay, Bilgi Yayınevi, 1. Basım, Ağustos 1974, s.482-509.

⁷¹ Platon, **Devlet Adamı**, Furkan Akderin, Say Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2011, s.38.

Sonuç

Topçu'nun kamu yönetimi disiplini açısından okunması hermenötik metodolojiyi andırmaktadır. Aydının misyonu içerisinde ve imparatorluk bakiyesi bir inşa sürecinde davranış görece eleştiriyi kolaylaştırır ancak aslında kaynakların optimum kullanımı daim öncelikli olmalıdır. Yine temelde zikzak ya da kaymalar teyakkuza gerektirir ve Topçu asırların getirdiğinin yozlaştırılmasına karşı duyarlıdır. İnsan, toplum, devlet ve insanlık ideali metodolojik esinlenmeyle de olsa benimsenir ve aşama ya da basamaklar yatay ve dikey kesitlerde teşhis ve tedavi süreçlerine konu olur. Her aşamada idrak ve ahlak, hareketlilik içinde hedefine yürümenin köşe taşlarıdır.

Var olan, elde bulunan daim kıymetlidir ve gerçek tetkik ve tefekkürü hak eder. Kolaycılık ya da kolay olana kaçma doğunun hasleti değil bilhassa batının diktesidir. Biz de teşneyiz. Oysa bizim olanı, bizim kaynakları hor kullanma ve heder etme lüksümüz yok. Eksik ya da kusur insanlığın ortak malıdır. Elinizdeki değerın kıymetini bilmezseniz daim kaybedersiniz. Bizim buralarda artık altının da sarrafının da azaldığı bir süreci yaşıyoruz. Püriten ya da protestan ahlaka özenmeye gerek yok. Kendimiz olalım yeter. Memur ya da amir, yöneten ya da yönetilen, kurumlar veya politikalar bundan azade değildir. Eğitim sorunsa, ahlak yozlaşmışsa, yönetim nicedir, devlet ne halde olacaktır?

Son yargıda bilim, kültür ve din ekseninde karşılaştırmalar, üstünlük algı ve tanımlamasında batının konumu nedeniyle yansız ve sağduyulu çözümlenmeler yapmayı gerekli kılmaktadır. Ülken'in Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi'nin önsözündeki 19. Yüzyıl ortalarına gelindiğinde, "iki alem arasındaki fark ölçülemeyecek kadar büyüktür"⁷² saptaması Türk bilim camiasınca yadsınamazdır. Vakıa somut olan üzerinden sade insanı tavlara da niteliktedir. Ancak görece aydın düşüncesinin dönüşmüş olması gerçekte sorun olduğundan nitelik ve nicelik münazarasına girmeden ve göz ardı etmeden saptanabilecek olan şudur; dinler karşılaştırmasında benimki bana seninki sana olduğundan ve birbirini ittirdiğinden nihayet taraflar birbirine benimki aşağıdır diyemeyeceğinden mefhumu muhalifinden de sorunu çözmeyeceğinden bu bahis her birine eşit farklılık getirmektedir. Asketik ahlak düzeninin süreçteki rolü hatırdadır ancak öykünecek yan da yoktur. İslâm kendi nas ve öğretileri üzerinden nakis olmayıp uygulanmamış olmaktan mustarıptır. Kültür ise her topluma özgülük taşıdığından ve tarih farklı zamanlarda tarafların üstünlüğünü işaretlediğinden bariz üstünlüğü göstermez. Gelecek alta düşenin kalkacağı anı bekleyebilir. Geriye kalan ise bilim ya da rasyonalite seviyesidir ki burada ortalama zekâ bahsi üzerinden gidilemez. Yapılması gereken bahşedilenin aşağı yukarı aynı değerler üzerinden olduğuna şapka çıkarmak ya da şükretmektir. Şu halde din ve kültürle etkileşim kuşkusuz unutulmadan bilim üzerine düşünmeyi sürdürmektir. İktisadi olan ve kurduğu döngüyle birlikte mevcudun sürdürülebilir olması yönündeki kırmızı çabalar dikkati ve emeği gerektirmektedir. Kurulan bütün düzen bu amaç üzerinedir. Bir kere elde edilenin anlamı ve önemi üzerinden geliştirilen obsesivite rasyonel imgeleme neden olmaktadır. Haklılık empatisi yapılabilirse de

⁷² Ülken, **Türkiye'de...**, a.g.e., s.16.

doğuda yer alanın seyretmek yerine çalışması gerekmektedir. Rasyonalite düzeni kuranlar kendileri bakımından çalışmayı, kendileri için çalışmayı formüle etmiş ve sistemin temeli yapabilmişlerdir, bunu da iş ve meslek ahlakı olarak okuyoruz. Doğu'nun ise çalışması istenmemekte, engellenmekte, doğu da çalışmamakta ve çalışmayı da istememektedir. Dövünmek te seyredenlere düşüyor. Oysa yaratıcılık şart...

Kaynakça

- Ahmet Şerif, **Arnavudluk'da, Suriye'de Trablusgarb'de Tanîn**, 2.Cilt, Haz. Mehmed Çetin Börekçi, TTK, TTK Basımevi, Ankara, 1999.
- Arslan, Mahmut, **İş ve Meslek Ahlakı**, Siyasal Kitabevi, 3.baskı, Şubat 2012.
- Avaner, Tekin, "Osmanlı Devlet Yönetiminde Eski Yerine Onlara Bakmak ya da Batılılaşmaya Başlarken Düzen Değişikliği Arayışları", **YYÜ İİBF Dergisi**, sayı 2, 2016, s.225-255.
- Aydemir, Birol, "Dünyada Kamu Yönetimi Reformları ve Türkiye İçin Perspektifler", **İzmir İktisat Kongresi 2013, III. Cilt**, Oturum 2B, 31 Ekim 2013.
- Bakır, Kemal, **Natüralist Eğitim**, Pegem Akdemi, 1. Baskı, Ankara, Nisan 2016.
- Bayraktar, Mehmet, **Dinlerarası Diyalog ve Başkalaştırılan İslam**, Beyaz Kule Yayınları, 1. Baskı, Ankara, Mayıs 2009.
- Bolay, Süleyman Hayri, **Tanzimat'tan Günümüze Türk Düşüncesi, cilt 3: Tanzimat'tan Cumhuriyete Bilimsel ve Felsefi Düşünce Temsilcileri**, Nobel Yayınları, 1.basım, Ekim 2013.
- Bolay, Süleyman Hayri, **Tanzimat'tan Günümüze Türk Düşüncesi, cilt 4a: Cumhuriyet'ten Günümüze Bilimsel ve Felsefi Düşünce Temsilcileri**, Nobel Yayınları, Ekim 2013.
- Dedeoğlu, Mehmet Münir, **Ahlaka İsyan**, Altınpost Yayınları, 1.basım, Kasım 2012.
- Dostoyevski, F., **Karamazov Kardeşler**, çev. Leyla Soykut, Cem Yayınevi, 2.cilt, Aralık 1997.
- Güler, Birgül Ayman, **Kamu Personeli (Sistem ve Yönetim)**, İmge Kitabevi, 1.baskı, Kasım 2005.
- Güler, Birgül Ayman, **Türkiye'nin Yönetimi-Yapı**, İmge Kitabevi, 4.baskı, Ankara, 2013.
- Günay, Mustafa, "Cumhuriyet Döneminde Tarih Kavramına Yönelik Felsefi Tartışmalar", **Özne**, (ed.) Doğan Özlem, Yıl 11, sayı 23, Ocak 2016, s.115-142.
- Güvel, Enver Alpay, **Politik İktisat ve Akıl**, Alfa Yayınları, İstanbul, 1998.
- Heimsoeth, Heinz, **Felsefenin Temel Disiplinleri**, çev. Takiyettin Mengüşoğlu, (yay. haz.) Uluğ Nutku, Şermin Korkusuz, Doğu Batı Yayınları, 3. Basım, Ekim 2007.
- Kamu Etiği Akademik Araştırmaları, **Kamu Görevlileri Etik Kurulu**, cilt 1, 1.basım, Ankara, Ekim 2009.
- Kamu Etiği Sempozyumu Bildirileri 1-2, **TODAİE**, 25-26 Mayıs 2009, Ankara, Mayıs 2009.
- Kant, Immanuel, **Eğitim Üzerine**, çev. Ahmet Aydoğan, Say Yayınları, 6. Baskı, 2017.
- Kara, İsmail, "Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi Üzerine Birkaç Not", **Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri**, ed. İsmail Kara, Asım Öz, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 1.baskı, İstanbul, Aralık 2013, s.15-43.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, **Zoraki Diplomat**, İletişim Yayınları, 7.baskı, İstanbul, 2012.
- Karcı, Şükrü Mert, "Siyasette ve Kamu Yönetiminde İş Ahlakını Sağlamaya Yönelik Kurumlar ve Türkiye Uygulaması", **III. Uluslararası Ahilik Sempozyumu, İş Ahlakı**, 24-25 Eylül 2013, s.195-214.
- Mills, C. Wright, **İktidar Seçkinleri**, çev. Ünsal Oskay, Bilgi Yayınevi, 1. Basım, Ağustos 1974.
- Mollaer, Fırat, "Hakikat İslâmı: Nurettin Topçu ve İslâmi Düşünce Üzerinde Yeniden Düşünmek", **Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri**, ed. İsmail Kara, Asım Öz, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 1.baskı, İstanbul, Aralık 2013, s.249-256.
- OECD, **Kamu Hizmetinde Etik (Güncel Konular ve Uygulama)**, çev. TÜSİAD, Lebib Yalkın Yayınları, Eylül, 2003.
- Platon, **Devlet Adamı**, Furkan Akderin, Say Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2011.
- Popper, Karl R., **Hayat Problem Çözmektir**, çev. Ali Nalbant, YKY, 4.baskı, İstanbul, Mart 2011.
- Popper, Karl R., **Daha İyi Bir Dünya Arayışı**, çev. İlknur Ata, Ali Nalbant, YKY, 2.baskı, İstanbul, Mayıs 2005.

- Reichenbach, Hans, **Bilimsel Felsefenin Doğuşu**, çev. C. Yıldırım, Remzi Kitabevi, 2. Basım, İstanbul, 1993.
- Rousseau, J.J., **Toplum Sözleşmesi**, çev. Vedat Günyol, Adam Yayınları, 2.basım, Kasım 1987.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet, **Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu (Yerel Yönetim Metinleri)**, T.İş Bankası Kültür Yayınları, 1.Baskı, Mayıs 2010.
- Störig, Hans Joachim, **Dünya Felsefe Tarihi**, çev. Nilüfer Epçeli, Say Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2013.
- Şeker, Fatih M., **Türk Düşünce Tarihi Açısından Kutadgu Bilig**, Dergâh Yayınları, 1.baskı, Kasım 2011.
- Topçu, Nurettin, **İsyan Ahlakı**, Türkçesi: Mustafa Kök, Musa Doğan, Dergâh Yayınları, 22.Baskı, Nisan 2017.
- Topçu, Nurettin, **Millet Mistikleri**, (yay.haz.) Ezel Erverdi, İsmail Kara, Dergâh Yayınları, 2. Baskı, Nisan 2009.
- Topçu, Nurettin, **Taşrah**, (yay. haz.) Ezel Erverdi, İsmail Kara, Dergâh Yayınları, (1.baskı 1959), 8.baskı, Mayıs 2016.
- Topçu, Nurettin, **Türkiye'nin Maarif Davası**, yay. haz. Ezel Erverdi, İsmail Kara, Dergâh Yayınları, 25.baskı, Kasım 2016.
- Ülken, Hilmi Ziya, **Ahlâk**, Ülken Yayınları, İstanbul, Kasım 2001 (ilk baskı 1946).
- Ülken, Hilmi Ziya, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Ülken Yayınları, 8. Baskı, 2005.